

De Waarheidsvriend

Wekelijkse uitgave van de Gereformeerde Bond

26
2023

29 juni

Homo's in de gemeente

Elke christen heeft genade nodig, dat zet ons allen op één lijn | p. 4

Bijbellezen in het pastoraat

Het alledaagse kunnen we meer met het geestelijke verbinden | p. 8

Geloof treedt naar buiten

Gebed om levend water gaat vooraf aan werk in Gods Koninkrijk | p. 14

4

10

14

In deze uitgave:

Artikelen

Gemeente moet leren de ander niet allereerst als homo te zien		Toekomstgericht leven (4, slot, werkend)	
Geen aparte status	4	Geloof treedt naar buiten	14
<i>J.A.W. Verhoeven</i>		<i>A. Schroten</i>	
In het pastoraat brengt ds. M.J. Tekelenburg de Bijbel op meer manieren ter sprake		Onvoltooid proefschrift van ds. R.H. Kieskamp is een ware schatkamer	
Op bezoek namens de kerk	8	Drie-ene genade	18
<i>Geertje Bikker</i>		<i>G. van den Brink en A. Goudriaan</i>	
De relevantie van ds. L. Kievit (1, toen)			
Hoe we Gods stem vernemen	10		
<i>K.M. Teeuw</i>			

Rubrieken

Meditatie		Boekbesprekingen	13
De strijd is nog niet ten einde	3	Muziek	20
<i>W. Dekker</i>		In zicht	21
Column		Bondsnieuws	22
Afgeschermd	7	Kerknieuws	22
<i>Elise van Hoek</i>			

Colofon

De Waarheidsvriend
 Officieel orgaan van de Gereformeerde Bond in de Protestantse Kerk, 111e jaargang
 website: www.dewaarheidsvriend.nl

Hoofdbestuur
 Ds. J.A.W. Verhoeven, Krimpen aan den IJssel, eerste voorzitter; ds. J.J. ten Brinke, Oud-Beijerland, tweede voorzitter; A. Zwerus, Emst, secretaris; L.P. de Wit, Bergambacht, penningmeester; ds. J.C. Breugem, Ede; mr. P.C. Knook, Kloetinge; dr. R.W. de Koeijer, Waddinxveen; ds. J. Muller, Bleskensgraaf; ds. P. Nobel, Noordwijk; ds. J.C. Schuurman, Putten; ds. J.W. Verboom, Apeldoorn; prof. dr. M.J. de Vries, Papendrecht; ds. W.J. Westland, Katwijk aan Zee; ds. M.K. de Wilde, Sommelsdijk.

Algemeen secretaris
 Drs. P.J. Vergunst.

Bureau van de Gereformeerde Bond
 Voor contact met de redactie, nieuwe abonnementen, adreswijzigingen, bezorgklachten, opgeven van rouwadvertenties en de ledenadministratie etc.:
 Kleine Fluiterweg 253
 7316 MX Apeldoorn
 e-mail: info@gereformeerdebond.nl
 tel. 055-5766660
 website: www.gereformeerdebond.nl

Voorlichter
 J. Peters
 tel. 06-12659808
 e-mail: voorlichter@gereformeerdebond.nl

Redactie
 Drs. P.J. Vergunst (hoofdredacteur); M.M.C. van der Wind-Baauw (eindredacteur); ds. C.H. Hogendoorn; dr. G. Leertouwer; ds. J.A.W. Verhoeven.

Advertenties
 Voor advertentiemogelijkheden en tarieven zie: www.dewaarheidsvriend.nl/advertenties
 Advertenties worden aangenomen tot tien dagen voor verschijning.
 Voor alle plaatsingen en informatie (uitgezonderd rouwadvertenties):
 Gert Verweij
 tel. 06-50448359
 e-mail: gertverweij3@gmail.com

Abonnementen
 Prijs: € 52,50 per jaar;
 opgave via het bureau of
www.dewaarheidsvriend.nl/word-abonnee

Productie
 Opmaak: Reprovinci Creative Industries
 Druk: Vellendrukkerij BDU Werkendam
 Gesproken editie: Christelijke Bibliotheek voor Blinden en Slechtzienden, Ermelo

Gesproken editie
 Informatie en opgave:
 Bibliotheekservice Passend Lezen
 Postbus 84010, 2508 AA Den Haag
 tel. 070-33801500
 e-mail: klanten@passendlezen.nl

*Ik ben de Weg,
 de Waarheid en
 het Leven.*

Johannes 14:6

De strijd is nog niet ten einde

En de Geest en de bruid zeggen: Kom!
Openbaring 22:17

Tekst: dr. W. Dekker

De Heilige Geest is niet alleen betrokken bij de schepping, zoals we in de vorige meditatie over Openbaring 22:17 zagen. Hij is ook betrokken bij de verlossing. Dat feit versterkt alleen nog maar het roepen om de wederkomst.

De schepping is niet alleen in zichzelf kwetsbaar en aan de vergankelijkheid onderworpen, maar ze wordt ook bevolkt door uiterst problematische wezens. Er leven dieren die elkaar verscheuren. Ook wonen er mensen van wie de een soms voor de ander een wolf wordt en die bijzonder weinig terechtbrengen van hun roeping de aarde te bewonen met respect voor de Schepper.

Overwinnaar

Al vanaf het eerste begin dachten mensen het zelf beter te weten. De Schepper liet het daar echter niet bij zitten. Met Zijn Geest bezielde Hij profeten om de weg ten leven te wijzen. Meestal vonden ze geen gehoor. Ten laatste zond Hij Zijn Zoon (Matt.21:37). Meer dan wie ook vóór Hem was Hij bezield door de Geest. Ook Zijn missie leek echter geen resultaat te hebben. En toen? Toen bleek deze Zoon in Zijn onmacht ongehoord sterk. Aan het kruis overwon Hij al de duistere machten van zonde, duivel en dood. In de Openbaring aan Johannes wordt Jezus telkens getekend als het geslachte Lam, Dat tegelijk de Leeuw, de Overwinnaar, is.

Wie naar boven kijkt in oude Byzantijnse kerken, ziet daar de Christus Pantokrator, de Heerser over alles. Alleen is de serene rust die Hij daar uitstraalt, niet in overeenstemming met de werkelijkheid zoals die door Zijn volgelingen op aarde ervaren wordt. Johannes schrijft aan mensen die op alle mogelijke manieren geteisterd werden door de tegenkrachten. Ondanks de overwinning van het Lam is de strijd nog zeker niet ten einde.

Door Woord én Geest

In de brieven aan de zeven gemeenten (Openb. 2 en 3) lezen we hierover uitvoerig. De tegenkrachten kwamen van buiten, maar zaten ook binnen in het hart van de gemeente. Waar is hun eerste liefde gebleven, waar hun trouw en toewijding? Waarom sloten ze zulke laffe compromissen? Dan klinkt zelfs heel dreigende taal, nota bene van Hem Die hen heeft gekocht met Zijn bloed: 'Omdat u lau-

bent en niet koud en ook niet heet, zal Ik u uit Mijn mond spuwen.' (Openb.3:16)

Maar het blijft niet bij dreigende taal. Telkens is er ook de uitnodiging te horen wat de Geest tegen de gemeenten zegt. Met die oproep eindigt elk schrijven. Christus, verheven in de hemel, regeert op aarde Zijn gemeenten door Woord en Geest. Op die manier heeft de Geest het wel heel druk en is Hij ook nooit klaar.

Troost en vermaning

Vaak wordt gezegd dat de Openbaring aan Johannes een troostboek is voor de verdrukte gemeente. Dat is zeker waar. Tegelijk is er een andere kant. Was het maar zo dat de tegenstander alleen de keizer in Rome was of de plaatselijke consul die het de kleine christelijke gemeenschappen lastig maakte om hun geloof te belijden.

Wie de brieven aan de zeven gemeenten leest, krijgt ook nog een heel ander beeld. Wat hebben de volgelingen van Jezus nog steeds een dwaas en dwaalziek hart. Wat hebben ze het daarom nodig dagelijks zich te laten onderwijzen door Woord en Geest. 'Heere, maak mij Uwe wegen door Uw Woord en Geest bekend.' Daarom is de Openbaring aan Johannes ook een boek vol vermaningen en waarschuwingen: wees waakzaam, wees ijverig en bekeer u.

Halfslachtig leven

In dit licht kunnen we nog weer op een andere manier verstaan waarom de Geest aan het einde van het boek Openbaring bidt: Kom, Heere Jezus. Hij lijdt niet alleen aan de gebrokenheid van de schepping, Hij lijdt ook aan het halfslachtige leven van de gemeenten. Wanneer zal daar een einde aan komen? Niet eerder dan wanneer alle dingen voltooid zullen zijn, alle machten van lautheid en ongelooft overwonnen zullen zijn.

Wat een genade dat de Geest dit doet, soms met ons samen, omdat we ook zelf lijden aan onze onbekeerlijkheid, maar soms ook geheel zelfstandig. De Geest bidt vóór ons en met ons, maar als het moet zonder ons. Hij is aan ons gegeven, Hij woont zelfs in onze harten, maar gelukkig valt Hij nooit met ons samen. Hij is en blijft ook Zelf God. Hij weet dat wanneer wij te laf of te moe geworden zijn om nog tegen het verkeerde te vechten, er maar één oplossing is: de komst van Christus Zelf. ■

Dr. W. Dekker
uit Oosterwolde is
emeritus predikant.

Onder homo's bestaan veel psychische moeilijkheden. Zij vragen niet naar ons oordeel. Dat voelen zij vaak al, nog voordat er één woord gesproken is. Laat gemeenten eerlijk bekennen dat ze vaak niet goed een houding weten ten opzichte van homo's.

Geen aparte status

De gemeente zou moeten leren om de ander niet allereerst als homo te zien, maar zoals we elke andere broeder zien: een in Christus vrijgesproken zondaar. Die aparte status van homo's werpt onnodig hoge drempels op. Een mens is veel meer dan alleen zijn seksuele gerichtheid.

Tekst: ds. J.A.W. Verhoeven

Een gemeente ziet op grond van de Bijbel geen ruimte om de zegen van God mee te geven aan twee mensen van gelijk geslacht die een levensverbintenis aangaan. Tegelijk zijn er in elke gemeente homo's (lees telkens: homo's én lesbiennes). Hoe dient de gemeente met hen om te gaan? Waartoe is de gemeente geroepen?

Punt of komma

Soms heeft een kerkenraad als onderdeel van pastorale zorg beleid opgeschreven. Dat scheidt duidelijkheid. Ieder weet waar hij aan toe is. Soms staat het niet op papier. In alle gevallen zit het wel tussen de oren: wij zien bijbels geen ruimte voor het samenleven van homo's. Ik signaleer de neiging om daar een punt te zetten. Punt uit. Ook de jongere die 'uit de kast komt' – zoals dat heet –, weet van die duidelijkheid, bewust of onbewust. Het zal hem niet helpen om zich veilig te voelen in zijn eigen gemeente. Kunnen we ook een komma zetten? Kunnen we leren om de ander niet allereerst als homo te zien, maar als broeder in Christus? Dat vraagt om een houding van solidariteit.

Ongelukkige samenloop

Het beleid van de hierboven genoemde kerkenraad respecteer én onderschrijf ik. Op de achtergrond gaat het over het gezag van de Schrift. De Bijbel is in het geding. Maar ik acht het een ongelukkige samenloop van omstandigheden dat we die discussie veelal uitsluitend toespitsen op seksualiteit, intimiteit en relatievormen. Hoewel ik begrijp dat ons dat vanuit de wereld wordt opgedrongen. Ik zou liever het gesprek over de zeggingskracht van de Bijbel langs andere lijnen voeren. Laten we het bijvoorbeeld hebben over besteding van ons geld of over gerechtigheid. Daarover zeg de Bijbel veel méér dan over seksualiteit. Nog eenzijdiger wordt het beeld wanneer we binnen het veld van seksualiteit uitsluitend over homo's spreken. De vraag van veel homo's is waarom zij voortdurend in de spotlights komen, terwijl er in de

christelijke gemeente zo veel misgaat onder heteroseksuele gemeenteleden. Meet de gemeente met twee maten? Christus roept de gemeente op heilig en kuis te leven. Dat geldt toch álle gemeenteleden?

Scheldwoord

In de Bijbel heeft het woord 'wereld' diverse betekenissen. Eén daarvan is: de vijandige wereld. Werelds denken staat haaks op God. Wie de wereld liefheeft, kan God niet liefhebben. Zou het kunnen zijn dat we onbewust homoseksualiteit te snel verbinden met perversiteit, verderf of gay-scene? In diezelfde wereld is homohaar overigens gebruikelijk. Het woord 'homo' is een scheldwoord. Ook in niet-christelijke kring is het niet zo eenvoudig om ervoor uit te komen dat je homo bent. Laten we als christelijke gemeente verre blijven van homohaar! Niet de natuur is onze gids, maar de Bijbel.

Hart van homo's

In verschillende gemeenten bestaan gespreksgroepen voor homo's en/of voor ouders van homo's, zie voor deze en andere activiteiten en voor meer informatie hartvanhomos.nl.

In de Bijbel kan 'wereld' ook 'de schepping' betekenen. God schiep hemel en aarde. Vaak betekent het ook: de door zonde aangetaste schepping. Zo lief had God de wereld dat Hij Zijn eniggeboren Zoon zond. De christelijke gemeente neemt afstand van wereldgelijkvormig denken, maar is tegelijk solidair met de wereld zoals die door God geliefd is, de mensheid in al haar grandeur en misère. Dáár ligt onze roeping. Onthechting van de wereld is voorwaarde, juist voor toewijding aan die wereld. Als je dicht bij de Heere leeft, kom je ook dicht bij mensen. Daarom bidt de gemeente voor de wereld, de politieke leiders, de wetenschappers. Wij mogen niet vervallen in vijanddenken, want dan sluipst hoogmoed binnen. Je kunt van de wereld ook iets leren. Openheid over homo- »

seksualiteit zou bijvoorbeeld niet op de agenda van de gemeente zijn gekomen, als de wereld ons dat niet had aangereikt.

Onopgeloste kwesties

Wellicht onbewust associëren we homoseksualiteit en zonde. Laten we ze niet identificeren. Een homo is niet zondig alleen om het loutere feit dat hij homo is. Dan zou een homo méér zondig zijn dan een ander. Dan wordt hij de zondebok, de verstotene, de paria, iemand die beter niet had kunnen bestaan. Het is precies dat gevoel waardoor homo's zich onveilig voelen.

Het moeilijke is intussen dat homoseksualiteit ergens te maken heeft met de zondeval en de gevolgen daarvan, net als ziekte en handicap. Maar hoe precies? De vergelijking met ziekte suggereert dat homoseksualiteit te genezen is. Dat maakt de homo tot patiënt. De vergelijking met een handicap gaat evenmin op. Een homo is immers niet hulpbehoevend. In de voorbede voor homo's is het pijnlijk hen in te delen bij zieken of gehandicapten. Toch 'is' er wel iets. Misschien is daar geen woord voor. Herman van Wijngaarden, zelf homo, zegt dat het wel 'een kwestie' is. Voor de christelijke gemeente klemt de vraag: kunnen we het uithouden met onopgeloste kwesties, totdat Christus komt?

Aparte status

De kernbelijdenis van de Reformatie is de rechtvaardiging van de goddeloze. Dat betekent dat voor God ieder mens doemwaardig is. Uit louter genade worden zondaren verlost. Door het geloof in Christus wordt een mens in Hem ingeplant, met Hem verenigd. Vanuit deze invalshoek is de kerk inclusief: er is bij voorbaat niemand uitgesloten om met berouw en geloof bij Christus zijn eeuwig heil te zoeken. De gedachte dat iemand anders een grotere zondaar is dan ik, leidt tot farizeïsme.

In het pastorale contact met homo's werkt het verwarrend wanneer homoseksualiteit alle aandacht krijgt. Een mens is veel meer dan alleen zijn seksuele gerichtheid. Elke christen heeft genade van Christus nodig. Dat zet ons allen op één lijn. De homo houdt de gemeente een spiegel voor: leeft u als gemeente echt van genade? Is die oerbelijdenis van de rechtvaardiging van de goddeloze doorleefd? Als het lukt op dat niveau met elkaar te spreken, van hart tot hart, is er al veel gewonnen.

Ds. J.A.W. Verhoeven is predikant van de hervormde wijkgemeente van bijzondere aard te Krimpen aan den IJssel en voorzitter van het hoofdbestuur van de Gereformeerde Bond.

Taai proces

Rechtvaardiging gaat altijd hand in hand met heiliging. In Christus ontvangen wij gerechtigheid én heiligheid (1 Kor.1:30). Mét Hem gestorven staan we op tot een nieuw leven (Rom.6). De Heilige Geest vernieuwt Gods kinderen naar het beeld van Christus. Dat is een levenslang en taai proces. Het levert een felle strijd op tussen vlees en Geest. Voordat de

gemeente de homo in het hokje van 'de zondaar' plaatst, zou het goed zijn ook hierover te spreken met elkaar. De strijd tussen de oude en de nieuwe mens is iets wat ieder christen herkent. Leeft de homo in heiligheid? De gemeente zal met die vraag in de spiegel moeten kijken. Dat komt dan wel als een boemerang terug: leeft de hetero in heiligheid? Is het niet voor ieder christen een vallen en opstaan? Elke christen is aangewezen op het geduld van God, Zijn goedertierenheid. Dat betekent niet dat we zonde goedpraten. Het betekent wel dat we in nederigheid, bewogenheid en solidariteit zoeken naar een manier om elkaar vast te houden, elkaar te dienen, elkaar wederkerig op te scherpen.

Gespreksvragen

- 1 Wat is het beleid van uw gemeente ten aanzien van homoseksualiteit? Kunt u aangeven wat u daar lastig en wat u daar goed aan vindt?
- 2 Stel dat er iemand in uw gemeente in een persoonlijk gesprek vertelt dat hij homo is. Hoe zou u dan reageren?
- 3 Voordat er één woord gesproken is, voelen homo's ons oordeel vaak al. Kunt u uitleggen waardoor dat zou kunnen komen? Is deze oorzaak weg te nemen?

Geestelijke spankracht

Wij hebben in de gemeente te maken met gemeentelieden die worstelen met hun identiteit. Zeker jongere mensen zijn nog volop in ontwikkeling. Zij vragen niet naar ons oordeel. Dat voelen zij vaak al, nog voordat er één woord gesproken is. Onder hen bestaan veel psychische moeilijkheden, met uitlopers naar pogingen om zichzelf het leven te ontnemen. Laat de gemeenten eerlijk bekennen dat ze vaak niet goed een houding weten. Laten we verborgen hoogmoed belijden. Laten we naar elkaar toe eerlijk onze onbeholpenheid uitspreken: hoe spreken we mét elkaar (niet: óver elkaar!) over deze tere dingen? Het is een leerproces: fijngevoeligheid ontvangen en ontwikkelen om elkaar te verstaan. De voorwaarde voor een ontmoeting van hart tot hart tussen gemeente en homo's is de bereidheid om elkaars uitgangspositie te aanvaarden. Voor een jongere die ontdekt homo te zijn, is allereerst nodig dat er gelovigen zijn die zonder vooroordelen naar hem luisteren, hem ernstig nemen in zijn verwarring en vragen, en met hem zoeken naar Gods weg: biddend, bewogen, barmhartig en bemoedigend. Homo's geven de gemeente de gelegenheid om te groeien in geduld en gehoorzaamheid. Heeft de gemeente voldoende geestelijke spankracht om alle schijnvroomheid af te leggen en het uit te houden in en met gebrokenheid? Dat kan alleen wanneer we samen dicht bij de Heere leven. ■

Afgeschermd

W e kennen vast allemaal wel zo'n tiener. De jongen die urenlang aan het gamen is. Of dat meisje, gekluisterd aan haar telefoon, altijd browsend, tikkende vingers van constante berichten. 'Likend' of oordelend, geobsedeerd door selfies. En wat daar soms nog meer bijkomt: angst, stress, stemmingswisselingen, perfectionisme, depressie – onderdeel geworden van haar dagelijks leven.

Iets wat vrij onschuldig lijkt, kan ontsporen. Dat komt vaker voor dan we denken. Je hoeft geen psycholoog te zijn om te voelen dat de puberteit van onze tieners is veranderd – moeilijker geworden – sinds smartphones alomtegenwoordig zijn. Toonaangevende onderzoekers Jonathan Haidt en Jean Twenge stellen dat het verband tussen het smartphonegebruik door tieners, vooral sociale media, en de achteruitgang van de geestelijke gezondheid onmogelijk meer te negeren is.

Vooral onder meisjes vond de laatste jaren een ongekende daling in psychische gezondheid plaats. Nederlandse onderzoekers zijn nog niet zo ver als hun Amerikaanse collega's. De achteruitgang in psychische gezondheid van meisjes wijten zij vooral aan de prestatiedruk. De lat ligt hoog voor presteren op school. Succes maak je immers zelf. Jij bent de architect van je leven, zo leer je ook op sociale media. Dat gewoon ook goed genoeg is, vertelt Instagram je niet.

Steeds verfijnder en omvattender dringt techniek door in onze sociale relaties – niet alleen bij tieners. Kijk zelf maar eens hoeveel schermtijd je gebruikte de afgelopen week. 'Op je telefoon kijken' is iets waar velen mee op staan en naar bed gaan. Vrijwillig en loyaal delen we onze levens. Wie wil, mag meegenieten. Maar let op: als iets gratis is, zijn wij het product. Facebookbaas Mark Zuckerberg zei eens over zijn platform: 'Het is een koekeksjong dat zich in de samenleving heeft genesteld, het is drukdoende de vacante positie van de Alwetende in te nemen.'

Hoe belangrijk is het dat we ons bezinnen op wat deze techniek losmaakt en hoe we ons er kritisch toe verhouden, zodat onze hersenen in staat zijn om te blijven leren en zinvolle ervaringen op te doen buiten dat scherm. Zodat we onze aandacht en concentratie voor anderen of die Ander niet verliezen en zodat ons hart gevoelig blijft voor de belangrijkste Bron om dagelijks uit te putten.

Steeds verfijnder en omvattender dringt techniek door in onze sociale relaties – en dat gebeurt niet alleen bij tieners...

Drs. Elise van Hoek-Burgerhart
is als manager onderzoek en beleid werkzaam bij de NPV - Zorg voor het leven.

In het pastoraat brengt ds. M.J. Tekelenburg de Bijbel op meer manieren ter sprake

Op bezoek namens de kerk

Tijdens een huisbezoek een stukje uit de Bijbel lezen kan zomaar een automatisme worden. Ds. M.J. Tekelenburg pleit in zijn boekje *De Bijbel open in het pastoraat voor aandacht en rust. 'Je moet je als bezoeker bewust zijn van degene die je voor je hebt.'*

Tekst: Geertje Bikker

Ds. Tekelenburg heeft niet de indruk dat in de gemeenten die hij sinds 1997 diende en dient (Linschoten, Sprang, IJsselstein, Reeuwijk en Monster) in het pastoraat de Bijbel minder vaak opengaat. 'Al heb ik wel het gevoel dat mensen bij de opening van een vergadering nu soms eerder voor het voorlezen van een lied of een gedicht kiezen in plaats van een bijbelgedeelte. Op zich heb ik niets tegen liederen of gedichten, maar ik wil er toch wel graag aan vasthouden dat de Bijbel van een ander, hoger niveau is.'

Waar hij zich zorgen over maakt, is hoe bewust de Bijbel tijdens pastorale bezoeken wordt gebruikt. 'Een stukje uit de Bijbel lezen hoort erbij en dus doen we het. Het kan zomaar een automatisme worden, een vorm die we overeind houden, maar de vraag is of het ook inhoudelijk leeft.

In hoeverre leeft een ouderling zelf met de Bijbel? Ik ben bang dat dit oppervlakkiger is geworden, onder andere doordat er in het leven zoveel onrust is. Ik denk dat het essentieel is dat mensen die namens de kerk pastorale bezoeken afleggen, laten blijken dat de Bijbel voor hen heel belangrijk is. Dat is dus een aansporing om zelf trouw te zijn in het lezen van de Bijbel. Degene bij wie je namens de kerk op bezoek komt, moet merken dat de Bijbel voor jou persoonlijk belangrijk is. Zo maak je als ouderling of bezoekbroeder of -zuster op een bepaalde manier reclame voor het lezen van en leven met de Bijbel.'

Niet afraffelen

Wat ds. Tekelenburg betreft zou degene die een pastoraal bezoek aflegt, zichzelf bij het lezen van een bijbelgedeelte moeten afvragen of de ander het wel mee kan maken. 'Je moet je als bezoeker bewust zijn van degene die je voor je hebt. Rustig en aandachtig lezen is belangrijk, raffel het niet af. Lees het gedeelte dat je hebt uitgekozen, thuis zelf alvast een paar keer door. Vraag jezelf af: is het niet te ingewikkeld, geef ik voldoende uitleg? Dat laatste is ook een val-

kuil. Laat vooral de tekst zelf spreken. Je moet niet denken dat wat je zelf over een bijbelgedeelte wilt zeggen het belangrijkste is. Het gaat erom wat de Bijbel zegt. En God spreekt niet alleen door degene die op bezoek komt, Hij kan ook spreken door degene die bezocht wordt.'

Dat gaat soms wel aarzelend. Ds. Tekelenburg: 'Mensen hebben niet altijd de woorden om te benoemen wat er in hun hart leeft. Ze hebben dat nooit geleerd of ze zijn bij het ouder worden steeds beschroomder geworden. Als je als ouderling een pastoraal bezoek aflegt, mag je hen soms helpen daar woorden aan te geven.'

N.a.v. ds. M.J. Tekelenburg,
De Bijbel open in het pastoraat
(Artios-reeks), uitg. Groen, Leeuwarden;
96 blz.; € 12,99.

De diepte in

Het is goed, meent de predikant uit Monster, om je, bijvoorbeeld als kerkenraad, te bezinnen op de plaats die de Bijbel binnen het pastoraat heeft. 'Tijdens een pastoraal bezoek ontmoet je elkaar als leden van dezelfde gemeente. De Bijbel en het gebed is wat je bindt. Dus is het heel natuurlijk om tijdens zo'n gesprek de Bijbel te openen.'

Op welk moment dat gebeurt, kan per situatie verschillen. Het is gebruikelijk om een bezoek met bijbellesing en gebed af te sluiten, maar dat hoeft niet. 'Als een gesprek niet soepel loopt, zou ik er niet te lang mee wachten. Soms kan het lezen van een bijbelgedeelte ertoe leiden dat een gesprek alsnog de diepte in gaat.'

De predikant pleit ervoor om te proberen in een pastoraal gesprek het alledaagse en het geestelijke zoveel mogelijk met elkaar te verbinden. 'Als je vraagt hoe het met iemand gaat, hoop je dat degene bij wie je op bezoek bent zelf al iets over zijn geestelijke welzijn zegt. Maar als dat niet gebeurt, kun je dat als ouderling of bezoekzuster ook zelf op een natuurlijke manier doen. Als iemand vertelt over een hoogtepunt in zijn leven, zou je bijvoorbeeld iets kunnen zeggen als: "Wat een reden tot dankbaarheid" of "Wat een onverdiende zegen". Binnen de christelijke gemeente zouden we dat sowieso wel wat meer mogen doen:

Wie een pastoraal bezoek aflegt, zou zichzelf bij het lezen van een bijbelgedeelte moeten afvragen of de ander het wel mee kan maken. Ds. Tekelenburg: 'Je moet je als bezoeker bewust zijn van degene die je voor je hebt.'

zeggen dat de dingen die God ons in het leven van alledag geeft, van Hem komen.'

Doorgeven

In zijn boekje, dat in de Artios-reeks van de Gereformeerde Bond verscheen, beschrijft ds. Tekelenburg verschillende manieren waarop tijdens pastorale gesprekken de Bijbel kan worden gebruikt. De ene vorm vergt meer voorbereiding en kennis dan de andere. De eenvoudigste manier is aansluiten bij het bijbelgedeelte waar op zondag over gepreekt is. 'Ik doe dat zelf regelmatig. Het is mooi om zo de zondag met de week die volgt, te verbinden.'

De predikant denkt dat deze methode goed zou kunnen werken voor ambtsdragers en bezoekbroeders of -zusters die bijvoorbeeld onzeker zijn over hun eigen bijbelkennis. 'De voorbereiding kost minder tijd. Je hebt er niet zoveel achtergrondkennis voor nodig.' Aansluiten bij een gedeelte dat op zondag gepreekt is, leidt er automatisch toe dat er variatie ontstaat in wat er tijdens een huisbezoek gelezen wordt. 'Het maakt het ook mogelijk om eens een moeilijker gedeelte te kiezen, omdat in de preek daarbij al de nodige uitleg is gegeven.' In het gesprek kun je bovendien aanhaken bij concrete thema's die de predikant in de preek heeft benoemd, geeft hij aan. 'Wat je zelf hebt ontvangen, kun je doorgeven. Zo neem je de zondagse eredienst mee de week in.'

En als degene bij wie je op bezoek gaat, op zondag niet in de kerk was en de preek niet heeft gehoord?

'Ja, dat kan gebeuren. Ook in zo'n geval kun je elementen uit de preek die je hebben geraakt, aanhalen. Zo laat je zien dat de zondagse eredienst ook voor het dagelijkse leven relevant is. Dat kan een appèl zijn: misschien is het voor degene bij wie je op bezoek bent, een reden om de kerkgang weer op te pakken. Maar ik zou hier wel voorzichtig mee zijn.'

Lijstje

Ds. Tekelenburg heeft daarnaast ook een lijstje met bijbelgedeelten die hij regelmatig tijdens een bezoek leest. 'Dat zijn, zeg maar, gedeelten die op mijn hart liggen. Het komt overigens ook regelmatig voor dat ik tijdens een bezoek een ander gedeelte kies dan ik in gedachten had. Ik wil openstaan voor wat zich tijdens een gesprek voordoet. Daar probeer ik dan bij aan te sluiten door ter plekke een passend stukje op te zoeken. Ik ervaar daarin zelf iets van de aanwezigheid van God tijdens zo'n gesprek. Dat benoem ik dan vaak ook wel: dat ik er dankbaar voor ben dat God me een woord geeft. Het is overigens wel zo dat goed luisteren en tegelijk nadenken over een passend bijbelgedeelte om een zekere ontspannenheid vraagt. Ik kan me goed voorstellen dat niet iedere bezoekbroeder of ouderling die zal ervaren, en dat hoeft ook niet.' ■

Geertje Bikker-Otten
is freelance journalist.

De relevantie van ds. L. Kievit (1, toen)

Hoe we Gods stem vernemen

We ervaren het als ingewikkeld om de Bijbel zo te ontvangen dat we God erin ontmoeten. Volgens ds. L. Kievit moet het Woord als gebroken brood, en voor de allerkleinsten nog een beetje in melk gesopt, aan de gemeente worden aangereikt.

Gemeenten hebben het nodig dat het Woord van God bediend wordt. Het Woord moet als gebroken brood, en voor de allerkleinsten nog een beetje in melk gesopt, aan de gemeente worden aangereikt. Er moet niet maar wat ‘gefreeweeld’ worden op versleten termen.

Tekst: ds. K.M. Teeuw

In 2021 verscheen *Op verhoogde toon*, het verzameld werk van de markante dominee Leendert Kievit (1918-1990). De oudere generatie, die hem destijds ‘live’ hoorde preken, werd diep geraakt. In onze tijd wordt soms gezegd dat we het moeilijk zijn gaan vinden om de Bijbel op een frisse en gelovige manier tot ons te nemen. We bestuderen bijbelteksten grondig op exegetisch en hermeneutisch niveau (interpretatie van de tekst). We proberen antwoorden te vinden op vragen die vandaag spelen, zoals bijvoorbeeld rondom homoseksualiteit, vrouw in het ambt en schepping en evolutie. Er worden pogingen gedaan om intellectueel of dogmatisch grip te krijgen op Schriftpassages. Ondertussen ervaren we het als ingewikkeld om de Bijbel zo te ontvangen dat we God

erin ontmoeten. Hoe vernemen we de stem van de levende God? Hoe resonanceert deze stem in ons leven? Hoe wordt geloof geboren en gevoed? Naar mijn overtuiging kan ds. L. Kievit ons helpen om geestelijk ontvankelijk te worden voor Gods Woord.

God wil met je praten

Tijdens het lezen van Kievits preken en meditaties werd ik geraakt door zijn frisse en gelovige omgang met de Bijbel. Voor ds. Kievit is de Schrift geen ‘ding’, geen tekstboek, geen statisch gegeven. De Schrift is een dynamische werkelijkheid. Ze maakt onderdeel uit van Gods omgang met de mens. Zodra je de Bijbel opent, ‘gebeurt’ er communicatie tussen God en mens. Niet wij interpreteren Schriftteksten, het is andersom: God komt in Zijn Woord ons nabij. Als ds. Kievit op 9 april 1984 zijn afscheidspreek houdt in de Sint-Janskerk in Gouda, brengt hij iets van dit geheim onder woorden: ‘Het Woord van God is het Evangelie. Het komt écht bij God vandaan. Het gaat écht van God uit. Hij is het Die het veroordelende Woord spreekt en Die het verlossende Woord spreekt. Hij komt ons als het ware tegemoet en zegt: ‘Ik wil eens met je praten. Waarover? Dat laat zich raden, uit het Woord van God.’

Wat mij betreft is dit een kernzin: 'Ik wil eens met je praten.' Dat actuele gesprek is het diepste geheim van de Schrift. Als je dit beseft, wordt ook de zondagse preek zeer fundamenteel. De preek is veel meer dan uitleg en toepassing van een tekst. Als het goed is, wordt in de verkondiging de Schrift op zo'n wijze ontsloten dat daarin het actuele gesprek tussen God en mens gebeurt. De Geest wil de preek voor dat hoge doel gebruiken. God spreekt en handelt door de verkondiging – in onze tijd, in ons leven, in de kerk, in de wereld.

Soms merk je dat ds. Kievit bezorgd is dat deze sprankelende en levende omgang met de Schrift aan het verdwijnen is. Als zijn goede vriend ds. J.J. van der Krift op 21 februari 1973 overlijdt, zegt hij in de rouwdienst dat er veel wordt gepreekt, maar dat gemeenten en dienaren van het Woord het nodig hebben dat het Woord echt bediend wordt. Daar leeft de gemeente van.

Concentratie doordeweeks

Als jonge dominee vandaag weet ik mij door deze existentiële omgang met de Schrift geïnspireerd. Als je op zondag de preekstoel beklimt, mag je dienstbaar zijn aan een geheim: de preek mag het gesprek tussen God en mens dienen. Het gesprek waarin God in Christus oordeelt en verlost. Hier raken we aan de 'ziel' van het predikantschap. Ik begreep dat ds. Kievit zich hier ook doordeweeks van bewust was. Als je op maandag onaangekondigd zijn studeerkamer binnenstapte, zat hij gebogen over Hebreeuwse en Griekse teksten, en dan niet per se het gedeelte waar hij zondags over preekte. Als dominee wilde hij 'wonen' in het huis van de Schrift. Prachtig om je voor ogen te houden als je als jonge dominee vandaag zomaar opgeslokt wordt door overlegjes en mails. Wil je dat Christus' heil op zondag daadwerkelijk gebeurt, dan vraagt dat om concentratie doordeweeks in de vorm van studie, gebed, ontvankelijkheid en geestelijk leven.

Geen woord over de actualiteit

Ds. Kievit ging op een eigen manier om met actuele thema's in zijn dagen. Ter illustratie belicht ik drie onderwerpen: schepping, Israël en het opkomende atheïsme.

Schepping. Op 8 december 1970 houdt ds. Kievit in de Goudse Sint-Janskerk een catechismuspreek over schepping. Hoe gaat hij te werk? Een kernachtige zin is: 'Wat een geweldig woord is dat eigenlijk: God. God is Schepper. De schepping is Gods werk. Vader, Zoon, Geest. De catechismus handelt slechts terloops over de schepping. Hoe zit het eigenlijk met de schepping? Kunnen wij uit hemel en aarde en al wat erin is, kortom alles wat is, opmaken dat de werkelijkheid een geschapen werkelijkheid is? Spaar de moeite. Door het geloof verstaan wij dat de wereld

door het woord Gods tot stand is gebracht. Welk geloof? Dat God, de Schepper van hemel en aarde, mijn God en Vader is.' Prachtige woorden om als kerkganger tot je door te laten dringen.

Het valt wel op dat ds. Kievit nauwelijks ingaat op actuele vragen. Wetenschappelijke en maatschappelijke vragen rond schepping en evolutie laat hij bijvoorbeeld volledig rusten.

Israël. Eenzelfde ervaring deed ik op toen ik een preek las over de aangrijpende woorden: 'Laat Zijn bloed maar komen over ons en over onze kinderen.' (Matt.27:25) Ds. Kievit houdt deze preek twee keer: in zijn eerste gemeente Schoonrewoerd op 11 maart 1945 en later ook in Putten op 2 maart 1947. Ds. Kievit werkt op indrukwekkende wijze uit dat de tekst niet alleen een aanklacht is tegen de gelovige, maar dat ze ook heil bevat: 'Voor het geloof is elke druppel bloed van Christus een parel van grote waarde. Dat is mijn rijkdom. Het bloed van Jezus Christus reinigt van alle zonden.' Dit is diepe taal die de gemeente ontvangt.

Het is tegelijk verbazend dat ds. Kievit ook in deze preek met geen woord rept over de actualiteit. De preek wordt in en na de Tweede Wereldoorlog gehouden, dus voor je gevoel kun je nauwelijks om het levende Jodendom, de Holocaust en nazi-Duitsland heen. Toch zwijgt ds. Kievit hierover. Het verbaast me des te meer, omdat hij Miskotte kende, zijn theologisch werk las en zelfs treinreizen met hem maakte. Miskotte was in deze jaren juist nadrukkelijk bezig met de verwerking van Israël en zijn lijden in zijn eigen theologie. »

Atheïsme. Het derde actuele onderwerp dat ds. Kievit wel sterk doordenkt, is het opkomende atheïsme in de maatschappij. In 1965 schrijft hij een meditatie in *Theologia Reformata* over Psalm 10:4: 'Al zijn gedachten zijn dat er geen God is.' De titel boven de meditatie is 'Het Godsbestaan'. In deze meditatie peilt hij het atheïsme heel diep: 'Dat er geen God is betekent dus: de mens rekent niet met Hem. God speelt geen rol in zijn leven. Wie God in de praktijk van zijn leven verdringt tot aan de uiterste randen van het bestaan, moet zich niet verwonderen dat hij ook theoretisch ineens over de rand glijdt en verdwijnt.' Deze zinnen zijn profetisch: atheïsme begint vaak praktisch om te eindigen met de theoretische ontkenning van Gods bestaan. Ze laten zien hoezeer ds. Kievit de grote afkalving van kerk en geloof voorvoelde.

Toch is het opvallend dat ds. Kievit zijn gedachten hierover in een theologisch vakblad ter sprake brengt, terwijl hij er in de zondagse verkondiging nauwelijks op ingaat. Hoe moeten we dit duiden? Mijn interpretatie is dat ds. Kievit zich theologisch diepgaand betrokken wist op actuele thema's zoals schepping, Israël en atheïsme. 's Zondags wist hij zich evenwel geroepen om zich te richten op de essentie van de verkondiging: de omgang tussen

God en de gemeente, de *unio mystica* (geestelijke vereniging) tussen Christus en de gelovige. Alle andere thema's, hoe urgent ook, zijn dan secundair.

Agenda van Christus

De concentratie van ds. Kievit op de kern geeft enerzijds rust. In de verkondiging hoef je niet op een hijgerige manier op actuele thema's in te gaan. De kerk volgt een eigen agenda, de agenda van Christus. Anderzijds is mijn vraag of het juist ook niet onze roeping is om grote vragen van onze tijd en cultuur ter sprake te brengen. We mogen er toch op vertrouwen dat God onze huidige kwesties aankan? Kan de verkondiging juist niet aan glans en diepte winnen als alle facetten van het (geloofs)-leven 's zondags meedoen in de communicatie tussen Christus en ons?

Ds. Kievits authentieke en vurige geloof in Christus is en blijft echter indrukwekkend. Dat doortrekt elke preek. 'Zie het Lam Gods' is de tekst die te lezen is op zijn grafsteen. Daar draaide het om in leven van deze sprankelende predikant. Om Christus, om het Lam, om God, uit Wie en tot Wie en door Wie alle dingen zijn. In dat spoor mogen wij als nieuwe generatie hopelijk verdergaan. ■

Ds. K.M. Teeuw is predikant van de hervormde gemeente te Ridderkerk.

Volgende week het slot van dit tweeluik, over hoe de jonge generatie de erfenis van ds. L. Kievit kan verwerken.

Elke dag nieuws in Bijbels licht

Scan mij

Maak nu kennis met het RD incl. RDMagazine
4 weken lang voor slechts 5 euro
Ga naar rd.nl/waarheidsvriend

rd
reformatorisch
dagblad

John Dickson

Schurken en heiligen

KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht; 352 blz.; € 22,50.

Op het lezen van dit boek zijn ten minste de volgende twee reacties mogelijk. De ene is: 'Zie je wel, het valt nog wel mee met religie als

bron van geweld.' De andere is: 'Verschrikkelijk dat er in de naam van Christus geweld gepleegd is, en wordt.' Beide reacties tegelijk is wat de auteur, Australisch predikant en historicus van de antieke wereld, graag zou zien. De inzet van het boek is de vraag: zou de wereld beter af zijn zonder religie? Het antwoord van de zogenaamde 'nieuwe atheïsten' zoals Richard Dawkins en Sam Harris is zonder meer: ja! Religie houdt mensen dom zodat ze niet vatbaar zijn voor wetenschappelijke argumenten tegen hun geloof. Bovendien

is religie een aanhoudende bron van geweld en oorlogsvoering.

Zonder het straatje van religie schoon te willen vegen, geeft Dickson in dit boek alle aanleiding om het standpunt van de nieuwe atheïsten behoorlijk te relativiseren. Daartoe gaat hij met zevenmijlspassen de geschiedenis van de kerk door en laat hij zien dat er gevallen zijn waarin het inderdaad religie was die leidde tot geweldpleging. Maar er zijn ook gevallen waarin het wel gelovigen waren die geweld pleegden, maar niet met hun geloof als voornaamste motief.

Niet dat het dan minder erg is dat ze geweld pleegden, dat voegt Dickson er steeds wel meteen aan toe. Christenen zouden beter moeten weten. Dickson laat ook zien dat christenen het gelukkig in veel gevallen ook inderdaad beter wisten en nadrukkelijk aandacht hadden voor hulpverlening en barmhartigheid. Die keerzijde wordt door de nieuwe atheïsten altijd verzwegen, evenals het feit dat er ook door ongelovigen veel geweld gepleegd is. Aan het eind van het boek maakt Dickson de balans op van het aantal slachtoffers dat gevallen is ten gevolge van geweldpleging door gelovigen en door ongelovigen. Onder het terreurbewind van Stalin vielen er vijftien tot twintig miljoen slachtoffers en dat is meer slachtoffers per week (!) dan de Spaanse Inquisitie in drieënhalve eeuw maakte. Als Richard Dawkins beweert dat hij geen enkel voorbeeld kan geven van een oorlog die in de naam van het atheïsme is gevoerd, antwoordt

Dickson gevat: nee, nogal wiesdes. Atheïsme geeft geen motief om voor te strijden, want het doet juist aan een geloofsmotief ontbreken. Het probleem is dat atheïsme blijkbaar wel probleemloos samen kan gaan met het doden van enorme hoeveelheden mensen. Maar Dickson haast zich om eraan toe te voegen dat dit geenszins een aanleiding mag zijn voor christenen om tevreden te zijn.

Dickson begint zijn gang door de geschiedenis met de christenvervolgingen in de eerste eeuwen van de kerkgeschiedenis. Ook dat aspect laten de nieuwe atheïsten 'gemakshalve' weg. Christenen weten wat het is om het voorwerp van geweldpleging te zijn. Christenvervolging is er tot op de dag van vandaag. Dickson noemt christenen in dit verband: goede verliezers. Zij vochten niet terug, maar lieten zich geduldig verdrukken en vermoorden.

Dickson laat vervolgens zien dat het verklaren van het christelijk geloof als officieel erkend geloof onder Constantijn, in tegenstelling tot wat vaak beweerd wordt, niet leidde tot geweld. Dat kwam pas later in de tijd van Ambrosius, toen de kerk naar macht streefde. Het is zeer de vraag of die machtswellust religieus gemotiveerd was of 'gewoon' een kwestie van menselijke drang naar macht.

Alleen bij de Kruistochten moet Dickson openlijk toegeven dat het geweld expliciet religieus gemotiveerd was, en met de Jodenhaat van Luther is dit dan ook de zwartste bladzijde in het boek van de kerk. Zelfs bij het geweld dat in de tijd van de 'Troubles' in Noord-Ierland gepleegd is, ging het eerder om politiek dan religie.

De auteur eindigt met een scherpe analyse van waar het geweld vandaan komt, ongeacht of het door gelovigen of atheïsten bedreven wordt. Het probleem zit namelijk in het hart van elk mens. Atheïsten kan eigenlijk niet verweten worden dat zij geen rem hebben om die boosheid in het hart de ruimte te geven. Christenen zouden zich geremd moeten voelen door de woorden van Christus en het werk van de Geest. Het is opmerkelijk dat een niet-gelovige als de bekende Britse historicus Tom Holland schreef dat hij 'in ethisch opzicht christen is' als hij zich keert tegen geweld. Daarmee geeft hij aan dat het wel degelijk eigen is aan de christelijke religie om tegen geweld te zijn. Dickson tekent daar met een beeldspraak bij aan dat God weliswaar een prachtige compositie geschreven heeft, maar dat de uitvoerenden er dikwijls helaas niet zo veel van terechtbrengen en soms erg vals kunnen spelen. Dat mag ons wel tot verootmoediging leiden na het lezen van dit boeiende boek.

Dr. M.J. de Vries, Papendrecht

A. Jobse

De herder van Guangzhou.

Uitg. de Banier, Apeldoorn; 150 blz.; € 11,95.

In samenwerking met de Hudson Taylor Stichting verscheen deel 4 in de serie Kroongetuigen, waarin het leven van Samuel Lamb

(1924-2013) en de ondergrondse kerk in China aandacht krijgen. Vanaf halverwege de jaren vijftig was Lamb de leider van de beweging van christelijke huisgemeenten, probeerde hij door zijn geschriften dwalingen tegen te gaan. Het waren de jaren dat de patriottische Drie-Zelf Kerk ontstond, waarvan de voorgangers gestimuleerd werden om bepaalde bijbelboeken (Genesis, Daniël, Openbaring) niet te openen. Ondertussen ontkende Lamb niet dat er ook goede voorgangers en ware gelovigen in haar midden waren.

We volgen de 21 jaar dat Lamb in gevangenis en strafkamp doorbrengt, met name omdat hij zijn gemeente niet wil laten registreren. Hij houdt zich geestelijk in leven door het memoriseren van bijbel-

gedeelten, al nam zijn geheugen in het onthouden van passages uit de Bijbel af. Ook in hechtenis blijft hij evangelist. Zijn invloed op het zuiden van China is zo groot dat gesproken wordt van 'Gods man in China vandaag'.

De herder van Guangzhou toont voor alles dat vervolging en geestelijke groei bijeen horen. Het aantal christenen steeg explosief, terwijl mensen naar bergketens gaan om daar te bidden of in de vroege morgen op een kerkhof een kerkdienst beleggen. Tegelijk zijn er aangrijpende voorbeelden van martelaarschap, zoals van de jonge predikant die op het dorpsplein gekruisigd werd, omdat hij weigerde met preken te stoppen.

Eén ding frappeerde me erg, namelijk dat in deze uitgave meer dan eens te lezen is dat de communistische overheid het uitdragen van de evolutieleer als een wapen ziet. Als Lamb met zijn medegevangenen elke avond, lichamelijk uitgeput, indoctrinatielessen van de overheid volgen moet, staan drie thema's op de agenda: politiek, evolutie en atheïsme. Tot slot, jammer is dat dit indringende boekje aan het eind alleen ingaat op contacten tussen Lamb en de Gereformeerde Gemeenten, terwijl er ook een relatie was met andere delen van de gereformeerde gezindte.

P.J. Vergunst

Geloof treedt naar buiten

God vraagt niet om gelovigen die actief zijn, maar om geloof dat werkt. Werkend leven betekent dat je de schat van de Drie-enige niet beteugelt binnen de muren van je hart of huis, maar dat je die royaal laat doorstromen naar de bubbel buiten jou.

Tekst: ds. A. Schroten

Wat kenmerkt een gelovige die uitzielt naar de wederkomst? Jezus onderwees welke geloofshouding nodig is: 'Waak en bid' (Matt.26:41). De kloosterregel van Benedictus voegde daar een geloofspraktijk aan toe: bid en werk. Maar wat wordt er bedoeld met dat toegevoegde 'werk'?

Mensen vissen

Het vergt weinig bijbelstudie om te ontdekken dat aandacht voor de werken voluit bijbelse papieren heeft. Jezus wijst ze allereerst aan bij Zichzelf: 'Ik moet de werken doen van Hem Die Mij gezonden heeft, zolang het dag is.' (Joh.9:4) Maar Jezus draagt ze ook over. In meerdere gelijkenissen vertelt Hij over een heer die arbeiders instrueert, omdat Hijzelf voor lange tijd naar een ver land reist (Luk.19). Met deze 'verre reis' doelt Hij op Zijn hemelvaart, waarbij Hij de aarde verlaat, maar Zijn 'kapitaal' hier achterlaat. Dat kapitaal is alles waarvoor Hij leefde en stierf: Zijn Evangelie van verzoening, Zijn aanbod van leven met de Vader en Zijn belofte van vervulling met de Geest. Heel deze kostbare schat legt Jezus in de handen van Zijn volgelingen: 'Zoals de Vader Mij gezonden heeft, zend Ik ook u.' (Joh.20:21) De Heere gaat, de kerk komt. Nu moet zij Zijn werkzaamheden voortzetten en met deze schat gaan handelen. Zij moet het Evangelie zaaien. Zij moet oproepen tot bekering en zo de mensen vissen. Zij moet de schapen weiden. Zo moet ze bouwen aan het Koninkrijk van God. 'Ga heen', ga er actief mee aan het werk – totdat Hij terugkomt!

Roeping

Wanneer we over deze opdracht nadenken, kan een onbevredigend gevoel ons bekruipt. Onze agenda staat immers boordevol dingen die voor ons gevoel niets met Gods Koninkrijk te maken hebben. We doen ons werk, onze opleiding, onze sport... 'Maar wat is daarvan de waarde voor Gods Koninkrijk? Wil God niet liever dat ik me fulltime toewijd aan missionair werk?', zo vraag je je misschien af.

Luther leerde ons echter dat een gelovige elk beroep mag zien als roeping (1 Kor.7:20). Omdat God als koning regeert over heel het leven, kun je op elke positie dienen in Zijn Koninkrijk wanneer je je gedraagt naar Zijn wil. Dat is het priesterschap van alle gelovigen. Je hoeft geen expliciet christelijk werk te hebben om christelijk te kunnen werken. In deze eindtijd is het niet belangrijk welk werk je doet, maar hoe en waarom je het doet. Deze insteek bevrijdt van de kramp, die het 'werken in de wijngaard' je kan geven. God kent de bekwaamheid van Zijn arbeiders en vraagt niet van allen hetzelfde (Matt.25:14-15). Hij legt je geen opdracht op die je niet aankan. Hij vraagt alleen hart voor Zijn zaak (Matt.25:26-27).

Beweegreden

Daarom concentreer ik deze bezinning over 'werkend leven' op de beweegreden: waarom zouden we werken in Gods Koninkrijk? Misschien lijkt deze vraag overbodig, want de Heere gebiedt het toch? Dan hebben we te gehoorzamen. Uiteraard is dat waar. Paulus verwoordt deze 'zakelijke' gehoorzaamheid prachtig: 'Daarom stellen wij er ook een eer in, hetzij inwonend, hetzij uitwonend, om Hem welbehagelijk te zijn.' (2 Kor.5:9) Daarbij kun je als inhoudelijke redenen noemen dat de Vader Zijn huis vol wil maken. Het is tot eer van de Koning als er veel onderdanen zijn. Daarom claimt Hij wereldwijd: 'Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde. Ga dan heen, onderwijs al de volken (...), hun lerend alles wat Ik u geboden heb, in acht te nemen.' (Matt.28:18-19) Alleen zo vinden ze redding van het oordeel: 'predik het Evangelie. Wie geloofd zal hebben en gedoopt zal zijn, zal zalig worden, maar wie niet geloofd zal hebben, zal verdoemd worden.' (Mark.16:15-16) Zo behoort 'werkend leven' bij het grote gebod: liefde voor God en liefde voor de naaste.

Een onweerstaanbare drive

Ondanks alle waarheid hiervan kent het geloof een diepere drijfveer dan deze gehoorzaamheid: de liefde van Christus, die in ons is uitgestort, en die ons dringt (Rom.5:5; 2 Kor.5:14). Wanneer je ogen opengaan voor de zaligheid die Jezus aan vijanden aanbiedt, raakt die verlossing je zo dat je er een ander mens van wordt. Je hart raakt vol verwondering. De dankbaarheid stimuleert tot wederliefde: 'Wat zal ik de HEERE vergelden, voor al Zijn weldaden, die Hij mij bewees?' (Ps.116:12) De bruidskerk is zo vol van haar komende Bruidegom, dat ze – in afwachting

Gods Geest geeft een onweerstaanbare drive aan de gelovige om de naaste voor Christus te winnen. Zulke werken heeft deze niet van zichzelf, daarom moet bidden aan het werken voorafgaan. Bid om Zijn levende water dat uit je binnenste stroomt.

van het bruiloftsfeest – niet over Hem kan zwijgen. Ze blijft Hem maar aanprijzen. Zodoende is werken in Gods Koninkrijk geen slaven-dienst, maar liefdedienst. Ten diepste werk je immers niet met jouw talenten ('handen uit de mouwen'), maar met Zijn talenten: Zijn alles veranderende Evangelie. Getuigen, dienen en liefhebben... Je doet het niet meer omdat het moet, maar omdat je het niet meer laten kan. Een verzoend mens 'kan niet anders.' 'Integendeel, zonder dit geloof zullen zij nooit iets doen uit liefde tot God, maar alleen uit liefde tot zichzelf en uit vrees verdoemd te worden. Het is dan ook onmogelijk dat dit heilig geloof in de mens niets zou uitwerken. (NGB 24). Ook de catechismus motiveert ons werken zo: 'Aan-gezien wij uit al onze ellende zonder enige verdienste van onze kant alleen uit genade door Christus verlost zijn, waarom moeten wij dan nog goede werken doen? Omdat Christus, (...) ons ook door Zijn Heilige Geest tot Zijn beeld vernieuwt, opdat wij God met geheel ons leven dankbaarheid bewijzen voor Zijn weldaden (...); en onze naaste door onze godvruchtige levenswandel ook voor Christus gewonnen wordt.' Zo zingt onze belijdenis over de onweerstaanbare drive die Gods Geest je geeft.

Zelf uitdelen

Laten we om ons heen kijken en uitdelen wat we van de drie-enige God gekregen hebben:

1. Jij mag leven uit Jezus' vergeving. Straal dat uit naar anderen die jou misdeden en gun je collega die derde kans.
2. Jij mag leven met de Vader. Sprankel van dat nieuwe leven en deel in woorden van 2023 wat Zijn geborgenheid voor jou betekent.
3. Jouw hart wordt door de Geest vervuld met hoop en liefde. Deel daarvan uit. Koester je echtgenoot en breng hem tot bloei. Toon liefde aan je naaste die ondersteuning nodig heeft, of aan die plaatsgenoot die gekwetst is. Wees trouw in het ondersteunen van missionair en diaconaal werk. Geef elk volk een Bijbel in de eigen taal. Geef bescherming aan de schepping van God. Wanneer je Gods genade zo (wereldwijd) laat stromen, zul je ontdekken dat Zijn schat zich op een wonderbaarlijke wijze vermenigvuldigt. Daarom klinkt de opdracht om Gods brood te breken en om Gods talent te durven investeren. Wie gaat 'handelen' met Gods schat (Matt.25:16; Luk.19:13), merkt – net als bij de Handelingen van de apostelen – dat Gods Koninkrijk groeit. Hoe wonderlijk mooi om daarbij betrokken te mogen zijn.

Geen activisme

Ondanks deze 'onweerstaanbare drive' kan het onmogelijke toch gebeuren: zonde, drukte en lauwheid vertroebelen ons zicht op Jezus' liefde en wederkomst. Daardoor verflauwt onze toewijding en voer »

ik voor de Heere geen werken uit. Dat is niet alleen schadelijk voor het komende Koninkrijk, maar ook bedreigend voor onszelf! Voor een geloof zonder de werken dreigt immers de dood (Jak.2). Waar de liefde niet wordt getoond, leeft de liefde kennelijk niet. Ook daarom spoort Gods Woord ons steeds aan om wakker te blijven in de werken. De werken zijn als levens-teken ook een zegen en bevestiging voor onszelf. Het goede zicht op onze diepste beweegredenen beschermt ons ook tegen activisme. God vraagt niet om gelovigen die actief zijn, maar om geloof dat werkt. God vraagt geen eigenzinnige dadendrang, maar dat het door Hem geschonken geloof de ruimte krijgt om naar buiten te treden. Eigenlijk hoeft ik niet met de schat aan de slag te gaan. Laat de schat maar met ons aan de slag gaan (zie Ef.2:10; zie ook kader 'Zelf uitdelen' op p.15).

Ds. A. Schrotten
is predikant van de
hervormde gemeente
te Renswoude.

Beloond

Misschien onderschrijf je dit allemaal van harte. Maar heb je daarmee ook een werkend leven dat getuigt? Ik werd getroffen door een oud lied van Johannes de Heer (151):

*Moet ik gaan met lege handen,
zo mijn Heiland tegemoet,*

*zonder één verlore zondaar,
mee te brengen aan Zijn voet?*

Ik vind het veelzeggend dat ik deze notie tegenwoordig nooit meer hoor. Deze motivatie lijken wij vergeten. Maar zien we dan wel uit naar de wederkomst? Als je de Heere liefhebt, wil je Hem toch vruchten bieden? Als je naar Zijn bruiloft uitkijkt, wil je die toch met (je) medemensen vieren? Natuurlijk kan God verrassend oordelen over woordeloze naastenliefde (Matt.25:34-36). Maar het is aan ons om Zijn opdracht zo serieus te nemen dat we ook nadenken over de effectiviteit van onze giften, onze gastvrijheid en onze gespreksvoering. Het mag onze bezinning prikkelen dat Paulus aan deze vergeten notie een grote belofte verbindt (zie 1 Kor.3:12-15). Werkend leven wordt hemels beloond.

Bid om durf

Opeens begrijp je dan waarom het bidden aan het werken vooraf moet gaan. Je hebt het niet van jezelf. Bid om Zijn levende water dat uit je binnenste stroomt. Bid om de durf om stappen te zetten. Bid om volharding in je werken 'om die te doen uit dankbaarheid'. ■

Al vanaf € 49,-

G Uw vakantiepark, camping, vakantiewoning, B&B of caravan in De Waarheidsvriend!

Bereik ongeveer 13.500 lezers in de christelijke doelgroep. Met tekst en met of zonder foto, wekelijks plaatsing op donderdag mogelijk!

LET OP!!
De advertentie compleet opgemaakt als PDF in het juiste formaat mailen naar: gertverweij3@gmail.com t.a.v. Gert Verweij. Uw advertentie wordt dan in een van de komende uitgaven geplaatst.

Opties formaten

Optie 1: 1/16 pagina
43,75 mm br. x 66 mm hg.
voor € 49,- in kleur
(excl. BTW)

Optie 2: 1/8 pagina
92,5 mm br. x 66 mm hg.
voor € 94,- in kleur
(excl. BTW)

Optie 3: 1/4 pagina
92,5 mm br. x 136 mm hg.
voor € 180,- in kleur
(excl. BTW)

Korting op ticket!
Gebruik code ZF2023W

terdege
ZOMERFAIR

19 T/M 22 JULI | KASTEEL GROENEVELD BAARN
TERDEGEZOMERFAIR.NL

Dorst
BEGRAFENISVERZORGING

Tel. 0166 - 69 74 38
begrafenisverzorgingdorst.nl

Vrijblijvende informatie en wilsbeschikking
(geen crematies)

Voor een respect- en stijlvolle begeleiding

HARKES
Begravenissen

Voorofscheweg 15a, Boskoop
harkesbegravenissen.nl
0172 - 21 21 22

WIJ VERZORGEN ALLEEN
BEGRAFENISSEN

Naar de kerk vanaf je vakantieadres in Nederland

Wie in de buurt van een van onderstaande gemeenten op vakantie is, is hier deze zomer 's zondags van harte welkom in de eredienst.

GRONINGEN

Dorkwerd

Aanvang: 9.30 en 19.00 uur
Hoogeweg 2
Info: hervormddorkwerd.nl
of via L.J. Brees,
l.brees@kpnmail.nl,
tel. 050-5774230

Groningen (Martinikerk)

Aanvang: 9.30 en 19.00 uur
(in sept. soms 17.00 uur)
Grote Markt
Info: wijkgemeente-
martinikerk.nl

Nieuw-Stadskanaal (Oosterkadekerk)

Aanvang: 9.30 en 19.00 uur
Oosterkade 5, Stadskanaal
Info: B. te Velde,
tel. 06-13516906,
kerkrentmeesters@
oosterkadekerk.nl

Noordhorn

Aanvang: 9.30 en 19.00 uur
Torenstraat 1
Info: K. Tempel (scriba),
tel. 0594-505108,
scribanoordhorn@gmail.com

Oude Pekela (Julianakapel)

Aanvang: 9.30 en 16.30 uur
H. Hindersstraat 20
Tijdens de morgendienst
is er kinderoppas.
Info:
julianakapel.weebly.com
of via M. Frima (scriba),
tel. 06-50675681

Siddeburen

Aanvang: 9.30 uur
Hoofdweg 124
Info: hervormdsiddeburen.
protestantsekerk.net

Saaksum

Aanvang: 9.30 uur
(wijziging voorbehouden)
Heralmastraat 6
Info: zie Noordhorn

Sebaldeburen

Aanvang: 9.30 uur
Provinciale weg 44
Info: hervormdsebalde
buren.nl of via jcvadb@
outlook.com (kerkelijk
werker), tel. 0594-502410

Tjuchem (Kapel)

Aanvang: 19.00 uur
Hoofdweg 37
Info: KapelTjuchem.nl
of zie Siddeburen

Wedde (Hervormde Kapel)

Aanvang: 9.30 uur
Lageweg 25
Info: J.J. Reints, tel. 0597-
852090 of 06-22215544,
hervormdekapelwedde@
gmail.com
of via kerktijden.nl

Westerbroek

Aanvang: 10.00 uur
Oudeweg 75
Info:
hervormdwesterbroek.nl

Westerlee-Heiligerlee (Graaf Adolffkerk)

Aanvang: 9.30 uur
Provincialeweg 72,
Heiligerlee
Info: hgwh.nl
of via Henk Huiting,
tel. 0597-593992 (scriba)

FRIESLAND

Drachten (Kapelgemeente)

Aanvang: 9.30 uur
Berglaan 10
Info: kapelgemeente.nl
of via scriba@
kapelgemeentedrachten.nl

Kollum (De Kandelaar)

Aanvang: 9.30 uur
(tweewekelijks)
Voorstraat 39
Info: pknkollum.nl
of via G. Bosgraaf (ouder-
ling), tel. 0511-451883

Lemmer (Eben-Haëzer)

Aanvang: 9.30 en 18.00 uur
Riensingel 4
Tijdens de morgendienst is er
kinderoppas.
Info: ebenhaezerlemmer.nl
of via 0513-431909

Wijnjewoude

Aanvang: 9.30 en 13.45 uur
Breeberchspaed 1
Info: hervormdegemeente
wijnjewoude.nl
of via L.J. Brees,
l.brees@kpnmail.nl,
tel. 050-5774230

Wouterswoude

Aanvang: 9.15 en 14.00 uur
Tsjerkeloane 34, Wälterswäld
Info:
hervormdwouterswoude.nl
of via M. Kuipers (scriba),
tel. 0519-250588

DRENTHE

Assen (Sionsgemeente)

Aanvang: 10.00 uur
Buizerdstraat 10 (de Schulp)
Tijdens deze dienst is er kin-
deroppas.
Aanvang: 17.00 uur
Eindhovenstraat 28 (de Bron)
Info: sionsgemeente.nl
of via Henk van der Haar
(scriba), tel. 06-21594413

Een

Aanvang: 9.30 en 19.00 uur
Haulerwijksterweg 1
Info: hervormd-een.nl
of via tel. 0592-656443

Nieuw-Balinge

Aanvang: 10.00 en 19.00 uur
Verlengde Middenraai 38
Info: zie Tiendeveen

Tiendeveen

Aanvang: 9.30 en 15.00 uur
Kerkweg 3
Info: kerkt.nl
of via scriba@kerkt.nl

De hervormde kerk in het Groningse Noordhorn.

OVERIJSEL

Hengelo

Aanvang: 19.00 uur
Deldenerstraat 20
Info:
waterstaatskerk-
hengelo.nl/hgg
of via André Prins,
andreprins21@gmail.com

NOORD-HOLLAND

Wieringerwaard

Aanvang: 10.00 uur
Noord Zijperweg 29
(ingang: Trambaan)
Info:
hervormdwieringerwaard.nl
of via fam. Van Wijngaarden,
tel. 06-13138405,
gijvw56@gmail.com

ZUID-HOLLAND

Strijensas

Aanvang: per zondag afwis-
selend om 9.30 of 18.00 uur
Info: hervormdstrijen.nl/
diensten/strijensas
of via J. van der Pligt (scriba),
tel. 078-6743608

ZEELAND

Nieuwvliet

Aanvang: 10.00 uur
Dorpsstraat 25
Info: hervormdegemeente
nieuwvliet.nl
of via tel. 0117-450831

Serooskerke (Schouwen)

Aanvang: 10.00 en 19.00 uur
Dorpsplein 22
Tijdens de morgendienst is er
kinderoppas. Info: B. van der
Linde, tel. 0111-652489 of
06-52237660

Terneuzen (Elim)

Aanvang: 10.00 en 17.00 uur
Serlippensstraat 31
Tijdens de morgendienst is er
kinderoppas. Info via tel.
06-41731805 (koster)

LIMBURG

Horst (De Schuilplaats)

Aanvang: 10.00 en 15.00 uur
Gastendonkstraat 2
Info: W.A.J. Jansen,
tel. 06-16636748

Onvoltooid proefschrift van ds. R.H. Kieskamp
is een ware schatkamer

Drie-ene genade

Ds. R.H. Kieskamp was gegrepen door het 'genadekarakter van de genade'. In zijn onvoltooid proefschrift laat hij het positief oplichten waar hij kan.

Het overlijden van ds. Roelof Kieskamp maakte het hem onmogelijk om zijn onderzoek over de rol van de drie-eenheid tijdens de Synode van Dordrecht af te ronden. De concepten van alle hoofdstukken waren echter al klaar. Zijn twee promotoren maakten van zijn werk een uitgave.

Tekst: dr. G. van den Brink en dr. A. Goudriaan

Vanaf zijn emeritaat in 2001 is ds. R.H. Kieskamp met grote ijver bezig geweest met het in kaart brengen van de wijze waarop tijdens de beroemde Synode van Dordrecht (1618-1619) de leer van de drie-eenheid een rol heeft gespeeld. Zette men destijds alles op de kaart van de uitverkiezingsleer of verdedigde men Gods vrije genade ook met een beroep op het belijden van de Vroege Kerk dat we al ons heil te danken hebben aan de drie-enige God? En als de drie-eenheid ter sprake kwam, hoe gebeurde dat dan? Het was de bedoeling van ds. Kieskamp om deze vragen te beantwoorden in een wetenschappelijk proefschrift. Als zijn beoogde promotoren hebben we hem hier een heel aantal jaren bij mogen begeleiden.

Afgerond

In de meeste concepten van de hoofdstukken had ds. Kieskamp de feedback van ons als begeleiders al verwerkt. Het werk was feitelijk vrijwel gedaan. Het zou daarom bijzonder jammer zijn als de vruchten van zijn arbeid niet publiekelijk beschikbaar zouden komen. In overeenstemming met de wens van ds. Kieskamp zelf en in nauw overleg met zijn nabestaanden is daarom besloten om het alsnog tot een uitgave van zijn werk te laten komen. Daarbij hebben we als ds. Kieskamp's begeleiders de laatste

hoofdstukken zoveel mogelijk in zijn geest afgerond. Als bezorgers van *Drie-ene genade* (de titel heeft ds. Kieskamp zelf vastgesteld) zijn we uitgeverij Groen zeer erkentelijk voor haar bereidheid om deze studie in haar fonds op te nemen.

Theologisch belang

Het mag dan geen proefschrift geworden zijn, om de eer van een doctorstitel was het ds. Kieskamp ook niet te doen. Wel wilde hij graag breed aandacht vragen voor wat hij tijdens zijn onderzoek had gevonden. Hij was er diep van overtuigd dat daar een nadrukkelijk theologisch belang mee gemoeid was, ook voor de kerk vandaag. Dat belang hangt samen met de diepste strekking van de Dordtse Leerregels – een strekking die ds. Kieskamp regelmatig aanduidt met de frase 'het genadekarakter van de genade'. Dat lijkt wellicht een tautologie (een combinatie van woorden die hetzelfde uitdrukken), maar is het niet.

N.a.v. Drs. R.H. Kieskamp, *Drie-ene genade. De plaats van de triniteitsleer bij de behandeling van de vijf artikelen der remonstranten op de synode van Dordrecht gehouden in 1618-1619*, uitg. Groen, Leeuwarden; 365 blz.; € 24,99.

Niemand ontken immers dat genade een belangrijk begrip is in geloof en theologie. Maar dat is nog wat anders dan beseffen wat Gods genade feitelijk inhoudt, en wat er op z'n kop gaat wanneer deze voluit serieus genomen wordt. Dan blijkt immers dat we ons geluk, ook ons eeuwig geluk, niet voor het minste aan onszelf te danken hebben (dus ook niet aan ons eigen geloof). Dan geldt pas werkelijk: *solī Deo gloria*.

Ds. Kieskamp

Minutieus

Ds. Kieskamp was door dit 'genadekarakter van de genade' gegrepen. Hij laat het positief oplichten waar hij kan, en maakt aan de hand van de *Acta* ook duidelijk waar hij het in gevaar ziet komen – destijds en vandaag. Na een inleidend hoofdstuk dat de stukken op het bord zet, wijdt hij aan elk van de artikelen van

de Remonstrantie een hoofdstuk. Daarin gaat hij steeds minutieus na hoe in de discussies het werk van de Vader, Christus en de Geest aan de orde kwam. De vertegenwoordigers van de kerkprovincies, de buitenlandse afgevaardigden, de Nederlandse professoren – allemaal komen ze aan het woord. Ds. Kieskamp trekt vanuit 'Dordt' ook lijnen door naar de latere theologie. Daarbij laat hij fraai zien hoe de thema's van destijds de gemoederen bleven bezighouden – en ook hoeveel bijval de Dordtse beslissingen zouden blijven krijgen. Je voelt als lezer daardoor nog beter aan dat er daadwerkelijk iets op het spel staat.

Onvoltooid

Als bezorgers van deze uitgave zijn we dankbaar dat nu alsnog de oogst van onze samenwerking met ds. Kieskamp het licht kan zien. Het spijt ons natuurlijk dat het boek ergens een *Unvollendete* (onvoltooid) blijft – we weten niet hoe de tekst na het verhoopte passeren van een promotiecommissie (bestaande uit vijf beoordelende collega's) eruit had gezien. Tegelijkertijd is het ook wel weer mooi dat het boek juist op deze manier authentiek is gebleven: de stem is tot op het laatst overduidelijk die van ds. Kieskamp. We hopen dan ook dat zijn gedachtenis mede via dit boek, dat van zijn noeste arbeid getuigt, voor velen tot zegen zal blijven. ■

Dr. G. van den Brink is hoogleraar Theologie en wetenschap aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Dr. A. Goudriaan is universitair hoofd-docent Historische theologie aan de PThU en gasthoogleraar aan de Evangelische Theologische Faculteit te Leuven, België.

Word jij **kerkelijk werker** voor 16 – 20 uur in de **Hervormde Gemeente Schoonhoven?**

Wij zijn een gemeente van Jezus Christus met heel diverse mensen in Schoonhoven, de Zilverstad. Op zondag ontmoeten wij God en elkaar in de Grote- of St. Bartholomeüskerk, om God te eren, ons geestelijk te laten voeden en samen ons geloof te delen. Doordeeweeks komen diverse groepen, van kinderen tot senioren, bij elkaar, om uit de Bijbel te leren en elkaar te bemoedigen. Onze gemeente staat midden in de wereld en wil het Evangelie, de goede en blijde boodschap uit de Bijbel, ook uitdragen naar buiten toe. Dit zowel in Schoonhoven als wereldwijd.

Wie ben jij?

- Je hebt een levend geloof, een relatie met God en weet je als belijdend lid van de Protestantse Kerk in Nederland geroepen jezelf hiervoor in te zetten en dienstbaar te zijn;
- Je kunt je makkelijk verbinden met de verschillende geloofsbelevingen in onze gemeente en bent een open en toegankelijk persoon;
- Je hebt ervaring met pastorale zorg en het geven van catechisatie;
- Je hebt een afgeronde opleiding Godsdienst Pastoraal Werk/HBO Theologie;
- Je staat bij voorkeur ingeschreven in het register Kerkelijk Werkers van de Protestantse Kerk in Nederland of hebt de mogelijkheid om dat te doen.

Wat ga je doen?

- Je zet je samen met de predikant en mentoren in bij het geven van catechese;
- Je bent samen met onze predikant verantwoordelijk voor de pastorale zorg aan de gemeente;
- Je gaat voor in rouwdiensten.

Mogelijke uitbreiding taken

In onze beleidsvoornemens hebben we gekozen om de komende jaren extra te investeren in jeugdwerk, jonge gezinnen en onze

missionaire roeping. Dit kan (gedeeltelijk) samen met bovenstaande taken worden ingevuld, waarbij de aanstelling kan worden uitgebreid met 4 tot 8 uur. Mocht je juist dit zien zitten en het pastoraat en catechese niet, dan zijn er ook mogelijkheden.

Wat bieden wij?

- Arbeidsvoorwaarden overeenkomstig de PKN-regeling voor kerkelijk werkers;
- Een jaarcontract vanaf 1 september 2023, met intentie tot verlenging. We zouden het fijn vinden als iemand zich voor meerdere jaren wil verbinden.

Graag komen we ook in contact met mensen die tijdelijk invulling kunnen geven aan deze vacature of een onderdeel hiervan (catechese en/of pastoraat). Zie deze vacature als uitnodiging tot een gesprek. De aanvraag van een VOG is onderdeel van de aanstellingsprocedure. Als je vragen hebt over de precieze invulling, aarzel dan niet contact op te nemen met scriba J. Versluis: scriba@hervormdegemeenteschoonhoven.nl, 0182-381097 of 06-53713705.

Hervormde gemeente Schoonhoven
hervormdegemeenteschoonhoven.nl

Muziek

In 2021 promoveerde Veronica van Amerongen aan de Universiteit Utrecht op een onderzoek naar vrouwelijke muziekmeccenassen in de Republiek der Nederlanden. Even ter verduidelijking: muziekmeccenassen zijn beschermers/beschermsters of wel wel-doeners/weldoeners speciaal voor muziekbeoefening en alles wat daarmee samenhangt.

De dissertatie van mevrouw Van Amerongen is inmiddels in een meer verhalende vorm verschenen en draagt de titel *Vrouwelijke muziekmeccenassen in de Republiek der Nederlanden*. Het is een prachtig en interessant, waardevol boek geworden, waarin ook veel aandacht wordt besteed aan orgels die in die tijd door veelal adellijke dames, maar ook door echtparen, aan kerken werden geschonken. Een aantal jaren geleden verscheen hierover al eens een uitgebreide studie, *Muziek in de Republiek*. De nu uitgegeven dissertatie sluit daar in feite uitstekend bij aan, doordat een niet onbelangrijk facet hier breder wordt uitgediept.

Zo blijkt dat de invloed van vrouwen op het muziekleven in de Republiek der Nederlan-

den (1579-1795) veel groter is geweest dan tot nu toe altijd is aangenomen. Vrouwen speelden namelijk een substantiële rol in het ondersteunen van musici door middel van geldelijke bijdragen of bescherming. Dr. Veronica van Amerongen heeft dit ontdekt door grondig onderzoek te doen naar onder andere opgedragen partituren, intekenlijsten bij muziekwerken en betaling van orgels en klokkenspelen. Het is opmerkelijk dat vrouwen optraden als meccenassen, want ze waren in die tijd officieel niet handelingsbekwaam en dus voor financiële uitgaven afhankelijk van hun echtgenoten dan wel familieleden.

Het meccenaat was vooral verbonden aan de stadhoudelijke hoven, rijke vrouwen en de adel. Met name de uit het buitenland afkomstige stadhoudersvrouwen hebben een belangrijk aandeel gehad in het stimuleren van een vorstelijk muziekleven. 'Winterkoningin' Elizabeth Stuart (1595-1667) en de muzikale stadhoudersvrouw Anna van Hannover (1709-1759) zetten wat dit betreft de toon. Overigens waren het niet alleen adellijke personen die bijvoor-

beeld een orgel aan de kerk schonken. Het is een bijzondere uitgave geworden waarin veel wetenswaardigheden worden vermeld en waaruit blijkt dat mevrouw Van Amerongen haar onderzoek nauwgezet en uitputtend heeft verricht.

Toch wil ik nog wel een aanvulling geven op haar lijst van orgels die door adellijke families aan diverse kerken werden geschonken. Douairière Anna Habina Lewe, wonende op de borg Verhildersum in Leens (Groningen), gaf bijvoorbeeld in 1733 opdracht aan de vermaarde orgelmaker Albertus Anthoni Hinsz voor de Hervormde Sint-Petruskerk van Leens een orgel met 26 stemmen te bouwen. Dit orgel staat nog steeds in Leens en geniet wereldfaam, mede vanwege de vele hoogstaande concerten die hier worden gegeven. Ook heden ten dage zijn er nog wel 'muziekmeccenassen', zo weet ik uit ervaring. Het boek is tegelijk een belangrijke uitgave voor de orgelgeschiedschrijving van ons land. Het boek is fraai uitgegeven door Amsterdam University Press en rijk geïllustreerd. Het kost € 34,99.

M. Seijbel, Elburg

De Waarheidsvriend

Actie
4 maanden voor €10

Behoeftte aan toerusting en bezinning?

Neem een jaarabonnement voor slechts € 52,50 en ontvang De Waarheidsvriend twee maanden gratis. Of vraag een cadeau-bon aan en schenk een jaarabonnement.

Ga naar www.dewaarheidsvriend.nl/word-abonnee of bel ons op 055-5766660.

Wij wensen u, mede namens de overige duizenden abonnees, veel leesgenoegen toe.

Te huur: Recent opgeknapt, koel chalet in Heinkenszand (Zld), in de uiterste hoek van een park. 2-4 pers. Grote omheinde tuin. Ingericht in vrolijke retro-stijl. Ook erg geschikt voor ouderen. Voor info mailt u naar: retrochaletje@gmail.com

PAUL
COACHT

Ontdek jouw weg naar perspectief door coaching, supervisie of intervisie.

paulcoacht.nl

Wil je meer weten over de mogelijkheden?

Je kunt bellen op 06 30 76 10 74 of mailen naar info@paulcoacht.nl

Evangelisch College

Flexibel theologie studeren in deeltijd op hbo-niveau
gedegen en verdiepend

www.evangelisch-college.nl

In zicht

Tekst: redactie

Precies 68 jaar nadat de bus met hierin de leden van het Hervormd Jeugdkoor uit Den Ham door een explosie vlamvatte – met enkele dodelijke slachtoffers tot gevolg – werd in het Overijsselse dorp een monument onthuld. De nu 81-jarige Jan Kelder, lid van de hervormde gemeente, zat in de bus. Hieronder enkele fragmenten uit zijn terugblik.

In de vroege ochtend van de zonnige zaterdag 11 juni 1955 vertrok een autobus met leden van het Hervormd Jeugdkoor Den Ham onder leiding van de dirigent meester Snel en het hoofd der Heru. School meester Gorter voor een uitstapje naar het Teutoburgerwald met als trekpleister de Porta Westfalica. (...) De stemming zat er goed in en in Osnabrück werd een tussenstop gemaakt, waar ook guldens werden ingewisseld voor marken. Maar bij het verlaten van de stad ging het net voor de spoorwegtunnel aan de Bohmter Strasze totaal mis en was er achter in de autobus een enorme explosie, die alles heel snel in vlammen zette. De explosie werd veroorzaakt door een lekkende dop van een brandstofferry-can in de bagageruimte onder de autobus en een kortsluiting in het elektrische systeem, die het gevormde explosieve luchtmengsel deed ontploffen.

Iedereen probeerde de autobus zo snel mogelijk te verlaten, hetgeen twee meisjes, Ineke Heikens en Annie Kusters, niet lukte. Pogingen om hen te redden, mislukten. De hulpdienst kwam direct op gang en gewonde jongens en meisjes werden vervoerd naar de twee ziekenhuizen, het Mariënhospital en het Stadtkrankenhaus om daar liefdevol verzorgd te worden. Jan Ardesch, die werd opgevangen in het Mariënhospital, was er slecht aan toe en overleed op 2 augustus aan de opgelopen brandwonden. (...)

Alle leed werd binnen de families van de betrokkenen verwerkt en er werd verder niet te veel over gesproken. Iedereen deed dat op z'n eigen manier en traumateams waren er toen nog niet.

De repetities van het jeugdkoor werden na overleg weer hervat met het zingen van Psalm 68:7. Ook werd er geoefend voor het concert, dat als dank voor alle medeleven vanuit de Evangelisch Reformierte Gemeinde een jaar na het busongeluk in de Bergkirche zou worden gegeven. (...)

In 2005 kwam er vanuit de Evangelisch Reformierte Gemeinde een uitnodiging om samen in de Bergkirche het feit te herdenken dat 50 jaar daarvoor het busonge-

luk plaats vond. Herinneringen aan die tijd werden tijdens het bezoek uitgewisseld en op de terugweg werd een commissie samengesteld om alle herinneringen aan het ongeluk op papier te zetten. Dat heeft geresulteerd in de verschijning van het boekwerkje 'In herinnering gegrift', waar vooral berichten uit de media en herinneringen na vijftig jaar van betrokkenen werden vermeld (...).

Een paar jaar terug werd een motie van 'aanjager' Jan Gerrits, die eind vorig jaar is overleden, via een raads-lid ingediend bij de gemeenteraad van Twenterand met het verzoek tot plaatsing van een monument van het busongeluk en deze werd door de raad positief ontvangen.

De opdracht tot het maken van het 'burgerlijke' monument werd verstrekt aan de Hammer kunstenaar Frieda Waanders-Ardesch en de officiële onthulling door burgemeester Broekhuizen en de kunstenaar vond zondag 11 juni onder grote belangstelling vanuit de bevolking plaats, precies 68 jaar na het busongeluk. (...) Het gedenkteken, bestaand uit een kolom zwart en wit marmer (...) heeft als titel 'In het hart gegrift' en symboliseert het verdriet en verlies, die door de jaren heen diepe sporen hebben nagelaten in de gemeenschap. Kunstenaar Frieda Waanders-Ardesch geeft daarbij de volgende toelichting:

'Het donkere graniet staat voor de tragedie, het witte graniet, met reliëf, vertelt het verhaal. Uitgebeeld door middel van een reliëf, dat bestaat uit een zingend profiel, samen opgaand in een vlam. Een reliëf, dat binnen IN de steen gehakt is, niet erop ligt... een leegte achterlatend, symbolisch voor wat verloren is gegaan. In het hart van de steen gehakt, in het hart gegrift.'

In Den Ham is op 11 juni een monument onthuld ter herinnering aan een ernstig busongeval, 68 jaar daarvoor in Osnabrück.

Bondsnieuws

Bijbelstudieboekje over Efeze 6 herdrukt

Het is – zeker als we vooruitkijken naar het komende seizoen voor onze huisbijbelkringen – een belangrijk signaal als er opnieuw een deeltje in de Artios-bijbelstudiereeks een herdruk kreeg. In *Houd stand! Bijbelstudies over de wapenrusting van God*, waarvan de derde druk verscheen, behandelt ds. J.J. ten Brinke uit Oud-Beijerland vanuit het slot van de Efezebrief de verschillende onderdelen van Gods wapenrusting, met onderwijs voor hoofd en hart.

Het leven van de christen wordt immers gekenmerkt door de strijd van het geloof. De afloop van die geestelijke strijd is niet onzeker, maar gegarandeerd in de Heere Jezus Christus. Steeds lichten in de behandeling van dit hoofdstuk verbanden op vanuit het geheel van de Schrift en worden lijnen getrokken naar de praktijk van het geloofsleven. De acht bijbelstudies zijn voorzien van gespreksvragen en liedsuggesties en daarmee goed bruikbaar voor kringen in de gemeente.

Houd stand! verscheen bij uitg. Groen in Leeuwarden, telt 80 bladzijden en kost € 10,99. Verkrijgbaar in de (christelijke) boekhandel.

Wijziging contactgegevens

Ds. M.G.M. Mudde, Hollandscheveld is verhuisd naar Groote Woldweg 31, 8097 RP Oosterwolde; tel. 0525-621226, dsmudde@hervormdoosterwolde.nl.

Kerknieuws

Beroepen:

op Urk (geref. kerk), G.F. Willemsen te Veenendaal (predikant met een bijzondere opdracht als geestelijk verzorger voor Zorggroep Charim, locatie De Engelenburgh); te Ermelo (kapel Staverden), E.J. Prins te Daarle; te Giessendam-Neder-Hardinxveld (wijk Oost), D.J.W. Kok te Stolwijk; te Eemnes, H. Russcher te Veenendaal.

Aangenomen naar:

Bergharen-Hernen en Horssen (prot.), H.J. van Kapel te Waspik en te Buurmalsen; Groot-Ammers, K. Hak te Lienden, die bedankte voor Capelle aan den IJssel (wijk West), Hasselt en Veenendaal (Vredeskerk); Gorinchem (Grote Kerk), H.E. Veldhuijzen te Schelluinen.

Mw. T. Kieskamp-Walraven is verhuisd naar Blommeland 22, 4033 JL Lienden; tel. 0344-689480, t.kieskamp@solconmail.nl.

Psalmberijming 1773 viert 250e 'verjaardag' in Dordrecht

De psalmberijming van 1773 bestaat dit jaar exact 250 jaar. Ter gelegenheid daarvan vindt er op vrijdag 1 september DV een speciale psalmzangavond plaats in de Augustijnenkerk te Dordrecht. De avond is een gezamenlijk initiatief van gemeenteleden van de hervormde wijkgemeenten 2 & 7, het Klein Convent (een overlegorgaan van reformatorische kerken in Dordrecht) en de Dordtse Raad van Kerken. De avond wordt door de Gereformeerde Bond ondersteund. Tijdens de psalmzangavond zijn er bijdragen van enkele sprekers. Ds. A.J. van den Herik (hervormde gemeente Dordrecht) zal ingaan op de historiciteit van de psalmen. Ds. J.A.W. Verhoeven uit Krimpen aan den IJssel, voorzitter van de Gereformeerde

Bond, behandelt de actualiteit van de psalmberijming van 1773. Ds. A. van der Zwan (CGK Dordrecht-Centrum) verzorgt de opening en de sluiting.

Naast de bijdragen worden er tijdens de avond ook verschillende psalmen uit de berijming van 1773 gezongen. Organist Jeroen de Weerd en trompettisten Siebren de Weerd en Anne-Marie Bruinstroop begeleiden de samenzang. Daarnaast zal het Ivrietkoor *Al Naharat*, onder leiding van Doron Peper, enkele Hebreeuwse psalmen ten gehore brengen.

'Dordt' is de logische uitvalsbasis voor een avond waarin de psalmberijming van 1773 centraal staat. Van de 150 psalmen, die op 19 juli 1773 werden vastgesteld, werden er 82 door de Dordtse dichter Johannes Eusebius Voet berijmd.

De psalmzangavond begint om 19.45 uur aan en eindigt rond 22.00 uur. De toegang is gratis, wel wordt er een collecte gehouden vanwege de onkosten.

De Augustijnenkerk in Dordrecht.
Foto Stichting Behoud Augustijnenkerk te Dordrecht

Ds. ir. N.M. Tramper 70 jaar

Ds. Nicolaas Marinus (Niek) Tramper werd op 4 juli 1953 in 's-Gravenpolder geboren en hoopt komende week zijn zeventigste verjaardag te vieren. Hij heeft in Wageningen gestudeerd en werd leraar biologie. Daarnaast studeerde hij theologie in Utrecht. In 1981 werd hij stafmedewerker bij de Internationale Studentenbeweging (IFES) en in 1988 ging hij naar de Reformatorische Bijbelschool, later De Wittenberg in Zeist, eerst als stafid-docent, daarna als directeur. In 1993 werd hij secretaris bij de GZB voor

Ds. Tramper

Europa en het Midden-Oosten. Hij werd toen als predikant voor buitengewone werkzaamheden bevestigd. Van 2003 tot eind 2010 was ds. Tramper gemeentepredikant in Vlaardingen. In 2011 werd hij algemeen secretaris van de Europese Evangelische Alliantie en in 2013 werd hij als predikant verbonden aan de International Evangelical Reformed Fellowship (IREF), uitgaande van de hervormde gemeente Delft. In deze periode was hij tien jaar bestuursvoorzitter van het Centrum voor Israëlstudies (CIS). In 2019 ging hij met emeritaat. De afgelopen drie jaar werkte hij samen met zijn vrouw aan de opbouw van een (monastieke) leefgemeenschap in de Wittenberg. Naast andere publicaties verscheen van zijn hand het boek *Onrustig is ons hart. Aandachtig leven in een veeleisende wereld*. Ds. Tramper woont nu in Cothen.

PThU verhuist naar Janskerkhof in Utrecht

De Protestantse Theologische Universiteit (PThU) verhuist per september 2024 vanuit Amsterdam en Groningen naar het Janskerkhof in Utrecht. De PThU heeft het pand Janskerkhof 12/Jansdam 14 aangekocht. In de komende periode zal er een verbouwing plaatsvinden om Janskerkhof geschikt te maken voor de PThU. Op 1 september volgend jaar zullen de premaster, de master Theologie (gemeentepredikant) en de eenjarige master Theology in Utrecht starten. Daarnaast werkt de PThU aan een overeenkomst met de protestantse gemeente Utrecht om gebruik te maken van de Janskerk en samen te werken met de oecumenische Janskerksgemeente.

Volgens dr. C.P. (Kees) Boele, bestuursvoorzitter van de PThU, heeft de universiteit op het Janskerkhof panden gevonden 'die perfect aansluiten bij de missie en visie van de PThU zoals verwoord in het instellingsplan: kerk, academie en samenleving inspireren en vernieuwen'.

De unieke ligging in de binnenstad, de goede bereikbaarheid met het openbaar vervoer, de academische uitstraling van het pand aan het Janskerkhof in combinatie met het gebruik van de Janskerk, de nabijheid van academische partnerinstellingen, kansen voor gemeenschapsvorming en vieringen maken de combinatie van deze panden een ideale locatie, aldus de PThU.

De Protestantse Theologische Universiteit verhuist volgend jaar september naar Janskerkhof 12 in Utrecht.

GZB benoemt nieuwe zendingswerkers voor Colombia

Jan (61) en Wilma (56) van Doleweerd uit Driebergen zijn door de GZB benoemd om de kerk in Colombia te gaan dienen door middel van theologisch onderwijs en kerkplanting.

Jan en Wilma van Doleweerd

Van Doleweerd wordt parttime docent op het Fundacion Universitario Seminario Biblico de Colombia (FUSBC) in de stad Medellín. Predikanten en ambtsdragers kunnen hier terecht voor een bijbelgetrouwe opleiding in de theologie. Bij elkaar volgen elk jaar meer dan 2000 studenten een kortere of langere opleiding op het seminarie. Ook gaat Jan zich inzetten voor de nationale commissie kerkplanting van de Presbyteriaanse Kerk van Colombia. Dit is een snelgroeiende kerk met honderd plekken waar een nieuwe gemeente wordt gestart. Wilma zal zich gaan inzetten voor de pastorale en sociale steun aan studenten van het seminarie en ook meedoen met door de Presbyteriaanse Kerk opgezette diaconale programma's.

Jan en Wilma zullen DV eind dit jaar of begin volgend jaar vanuit de hervormde gemeente te Langbroek worden uitgezonden. Ze werkten eerder langdurig in en voor de zending in verschillende continenten.

HGJB-onderzoek naar vrijwilligerswerk in kerkelijk jeugdwerk

Vrijwilligers in het kerkelijk jeugdwerk worden te weinig geworven en begeleid vanuit een duidelijke visie. Dat is een van de conclusies in het onderzoek 'Vrijwilligerswerk in kerkelijk jeugdwerk', dat Sylvia The-Grond-

man voor de HGJB gedaan heeft. Volgens Sylvia The is het belangrijk om potentiële vrijwilligers in de eerste plaats te benaderen met de vraag of ze willen 'bijdragen aan Gods werk met jongeren', in plaats van met de vraag of ze een vacature willen vervullen. Voor het onderzoek heeft Sylvia The gesproken met vrijwilligers ('uitvoerders') en 'aanstuurders' in vijf HGJB-gemeenten. Die gesprekken leidden tot een score op 21 factoren die te maken hebben met de werving en begeleiding van vrijwilligers. Factoren met de laagste score bij de werving waren 'werven vanuit visie', 'duidelijke verwachtingen en heldere taakomschrijving' en 'laten meelopen met de huidige leiders'. Bij de begeleiding scoorden het laagst: 'het geven van een heldere visie', 'het inwerken van nieuwe vrijwilligers' en 'het inventariseren van moeilijkheden'.

In een artikel over haar onderzoek in het HGJB-vakblad *Generator* geeft Sylvia The tips en adviezen bij deze factoren, zoals: 'Inventariseer pro-actief wat vrijwilligers moeilijk vinden. Zorg vervolgens ook voor toerusting op de moeilijke vaardigheden, zoals een training over groepsdynamica.' Het zomernummer van *Generator* is in zijn geheel gewijd aan het thema 'Werkers in de kerk'. Het volledige onderzoek is te lezen op hgjb.nl/onderzoek-vrijwilligers.

BOND VAN HERVORMDE
ZONDAGSSCHOLEN
op gereformeerde grondslag

Landelijk
Contact
Jeugewerk

LANDELIJKE TOERUSTINGSBIJEENKOMST

voor zondagsschoolleidinggevend

Welk beeld zet je neer?

Godsbeeld en geloofsbeleving

Lezing door
prof. dr. Hanneke Schaap-Jonker

D.V. zaterdag
2 september 2023

9.30 - 13.00 uur

(lunch aansluitend)

DEELNAME GRATIS

De Aker, Putten

Keuze uit
vijf diverse
workshops

Meer info en aanmelden:

www.hervormdezondagsscholen.nl/toerustingsbijeenkomst

De omroep voor het hele gezin

Met inspirerende programma's voor jong en oud

www.reformatorischeomroep.nl

BROUWER

PSYCHOLOGEN

Psychologische hulp voor kinderen en volwassenen

Brouwer Psychologen geeft hulp aan kinderen, jongeren en volwassenen bij psychische klachten en in moeilijke situaties. Dat doen we vanuit onze christelijke identiteit, al ruim 30 jaar. Wij bieden o.a.:

- behandeling en begeleiding
- psychologisch onderzoek

Dit doen we ook voor mensen met een verstandelijke beperking.

Kijk op www.brouwerpsychologen.nl. Of bel **0180 - 426955**

Ridderkerk, Barneveld, Geldermalsen en Apeldoorn (nieuw)

Stichting
"Verpleegkundigen
voor Israël"

Ook uw steun is nodig!

De V.V.I stelt zich al meer dan 40 jaar ten doel:
Israël helpen met de verpleging van alle bevolkingsgroepen,
ongeacht afkomst en overtuiging.

Giften graag op **NL97 INGB 0003 8858 40**

t.n.v. Penningmeester VVI

www.verpleegkundigenvoorisrael.nl

Geeft u óm Israël, geef dan vóór Israël

op zoek naar groei? kom werken bij driestar-wartburg!

Kijk voor vacatures voor
docent of niet onderwijzend
personeel op [werkenbij.
driestarwartburg.nl](http://werkenbij.driestarwartburg.nl)

scholengroep
driestar - wartburg

Stolk Orgels

1988 **35** JAAR 2023

DE SPECIALIST IN:

- DIGITALE ORGELS
- HAUPTWERKORGELS
- ZAAL- EN KERKORGELS
- VERHUUR

NIEUWERKERK A/D IJSSEL

Vrijheidslaan 55
0180 31 56 52

WWW.STOLKORGELS.NL

KRABBENDIJK

Oostpolderweg 1s
0113 50 35 23